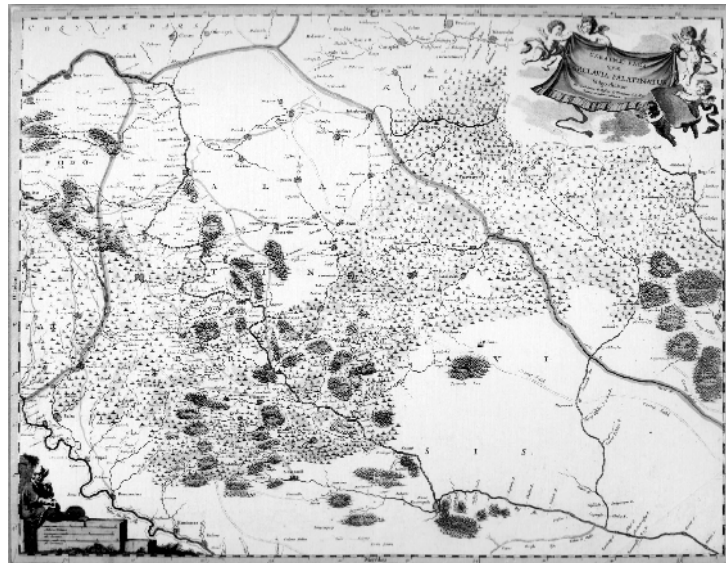

Розділ VII
Обговорення

Тарас Чухліб

ЩЕ РАЗ ПРО ВІДЕНСЬКУ БИТВУ 1683 РОКУ ТА УЧАСТЬ У НІЙ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА ВКЛЮЧНО З ЙОГО ПОХОДАМИ ДО УГОРЩИНИ, МОЛДАВІЇ ТА БУДЖАКУ

*«Заради загальної християнської справи,
заради звільнення того християнського
міста [Відня], туди з власної охоти ходи-
ло чимало і козаків...»*

(Григорій Граб'янка. Поч. XVIII ст.)

Несподівано події, які відбувалися у 1683 р. навколо австрійської столиці Відень, потрапили в епіцентр дискусії між сучасними російськими та українськими істориками. У минулому випуску щорічника «Україна в Центрально-Східній Європі» було опубліковано статтю Кіріла Кочегарова «Участь українських козаків у кампанії 1683 року проти Османської імперії». Приємно, що до цієї призабутої у вітчизняній та світовій історіографії проблематики звернувся молодий російський історик. Наш колега ґрунтовно опрацював значну кількість документів з архівосховищ Росії та Польщі, а також доступну літературу з досліджуваного питання. Це дало йому змогу доповнити новими даними історію участі українців у боротьбі європейських країн з турками під час та після оборони Відня у 1683 та 1684 рр. Окрім того, науковий співробітник Інституту слов'янознавства Російської академії наук звернувся до висвітлення військово-політичної діяльності маловідомого гетьмана правобережного Війська Запорозького Стефана Куницького.

Віддамо належне великому бажанню автора статті розпочати вивчення складних проблем історії України останньої чверті XVII ст., що за подальшої наполегливої праці в цьому напрямі надасть йому можливість приєднатися до «могучей кучки» сучасних російських істориків козацької доби, серед яких Борис Флоря, Геннадій Санін, Татьяна Яковлева, Владімір Артамонов та ін.

Разом з тим, щиро дякуємо пану Кочегарову за використання нашого скромного наукового доробку останніх років¹. Зважаю-

чи на те, що моє ім'я у тексті статті згадується у 16-ти випадках та 34 рази в примітках, вважаю за доцільне відповісти російському колезі на його критичні зауваження. Відразу ж хочу зазначити, що окремі недоліки, які були відзначені ним у моїх працях, є справедливими й будуть враховані. *Humanum est errare!* До речі, у своїй монографії «Гетьмани і монархи», з огляду на фрагментарність використаної джерельної бази, я передбачав, що мої «студії не можуть бути позбавлені критичних зауважень». Звичайно ж, п. Кочегаров знаходився у набагато кращому становищі, ніж я, або, наприклад, відомий польський історик Я. Віммер (якому теж дісталося «на горіхи» від росіянина). Адже він повністю використав доробок попередників й зумів віднайти нові джерела, які доповнюють та виправляють вже напрацьовані висновки. Відзначаю також, що п. Кочегаров користувався посиланнями на віднайдені мною архівні справи, як своєрідним дороговказом для своєї роботи в польських архівосховищах. І перше, і друге є нормою в методиці історичних досліджень. У свою чергу, мій опонент також припустився певних помилок, а в окремих випадках перекручень або ж нерозуміння висновків попередників, на чому, вважаємо, потрібно наголосити.

Почнемо традиційно, з початку статті, яка за обсягом займає 35 сторінок (сс. 623–657). На с. 624 автор пише (тут і далі подаємо мовою оригіналу): «Ян Собеский, понимая важность казаков в борьбе за Молдавию, предпринял меры по их вербовке еще в начале 1683 г.». Насправді ж, відчуваючи неминучу сутичку з Османською імперією, польський король ще у липні 1682 р. (а не на початку 1683 р., як твердить К. Кочегаров) відправив до Димеру, де в той час базувалися головні сили правобережного козацтва, В. Іскрицького, який перед тим деякий час перебував при королівському дворі. Він мав агітувати козаків, щоб ті вирішили, чи можуть допомогти польському монарху у боротьбі проти «бусурманів»². Такі ж прохання мав передати запорозькому козацтву священник Заремба³. До речі, про місію Іскрицького більш докладно можна прочитати не лише в наших розвідках, але й останніх джерелознавчих статтях З. Вуйціка та Ю. Мицика⁴.

Крім того, львівський митрополит Й. Шумлянський за домовленістю з польським королем вислав з таємними листами на Лівобережну Україну влітку 1682 р. монахів Ф. Храпкевича і І. Зарудного. Вони мали завдання агітувати козаків лівобережних полків, щоб ті переходили на службу до польського короля⁵. А тому вважаємо невірними висновки п. Кочегарова відносно уточнення часу першої спроби Яна III Собеського залучити на свій бік для війни з турками правобережних запорозьких і лівобережних козаків. Автор статті датує цю подію чомусь червнем 1684 р. (с. 626), однак питання про одну з перших спроб запрошення козаків Запорозької Січі на службу до Речі Посполитої саме у 1682 р. гарно висвітлено у праці В. Станіславського⁶.

Досить дивним виглядає твердження К. Кочегарова про те, що спроби турецького ставленика Г. Дуки організувати козацькі полки на Правобережній Україні великого успіху не мали (с. 625). При цьому автор статті посилається на мої дослідження. Зокрема, він, проаналізувавши текст з книги «Гетьмани і монархи» (цитуємо: «Одержавши Правобережну Україну з рук турецького султана, Дука звертається до традиційних форм управління краєм. Очевидно, вже у вересні 1681 р... відбулася козацька рада (про неї згадує у своїй хроніці Й. Некульчі)⁷, на якій було обрано запропонованих Дукою та Драгиничем полковників. Керівником Корсунського полку став І. Губар-Бершадський (Губаренко), Черкаського — Вергун, Чигиринського — Уманець, (за іншими даними — Гримбашевський), Білоцерківського — С. Куницький»), робить вищезазначене узагальнення, яке не зовсім вірно відображає процеси, що в той час відбувалися на Правобережжі.

До речі, польський дослідник Я. Віммер засвідчує, що військові підрозділи, очолювані Дукою, надійшли для допомоги туркам під Відень у другій половині червня 1683 р.⁸ Очевидно, володар Молдавії та Правобережної України мав у розпорядженні не більш, як 5–6-ти тисячне військо. Серед них було й декілька козацьких полків, які формувалися з українців Правобережжя⁹. На жаль, окрім інформації Й. Некульчі, нам не вдалося розшукати джерела, які б подавали більше відомостей про склад, командування та діяльність цих підрозділів. Можливо, п. Кочегаров, який

у своїй статті не згадав про факт участі українських козаків у битві під Віднем також і на боці Османської імперії, зможе віднайти додаткові свідчення?

Не зрозумілим є посилання автора на мене (поруч з Я. Віммером та Г. Сергієнком) у випадку з висвітленням рішення Ради польського сенату щодо набору козацьких полків весною 1683 р. В нашій книзі зазначено, що інформація від 19 квітня 1683 р. про засідання сенатської комісії у Варшаві засвідчувала: «козаків 1200 тільки наказав король набрати зараз під командою 4 ротмістрів Семена, Ворони і других двох»¹⁰. А пан Кіріл на с. 625 пише, що «21 апреля 1683 г. на Раде Сената было принято решение о формировании казацких полков, а 11 мая утверждены штаты трех полков во главе с С. Корсуньцем, Якубом Вороной и неким Калиной». При цьому, якщо я посилався на матеріали з Архіву давніх актів у Варшаві, то російський колега лише на дослідження вищезазначених авторів.

Треба віддати належне, що в окремих випадках пан Кочегаров робить невеликі, але суттєві наукові відкриття, хоча чомусь сам не помічає цього. Наприклад, він наводить невідомі раніше дані щодо безпосередньої участі у битві під Віднем українських козаків у складі корпусу І. Любомирського (с. 629) та 70 козаків з «ватаги Чамухи» під керівництвом А. Потоцького (с. 631). Але відразу ж ці важливі знахідки нівелюються самим же автором, який на с. 628, повторюючи загальновідомий висновок, пише, що у Віденській битві брав участь лише загін із 150 козаків на чолі з полковником Апостолом. Мабуть, все ж таки до півтори сотні Апостола тепер треба додати ще й 70 козаків «Чамухи» та, очевидно, близько сотні козаків з корпусу Любомирського (зазвичай останній набирав від 100 до 200 козаків). Отже, у бойових діях проти турків безпосередньо під Віднем було залучено більше ніж 300 українських козаків. Це є дуже важливим уточненням.

Вірогідно, що п. Кочегаров помиляється, коли пише про те, що до польсько-німецької армії 5 листопада серед інших чотирьох приєднався і полк Семена Корсунця (с. 630). Адже ще 28 вересня Ян III Собеський відзначав, що до його військ, які йшли в напрямку Будапешта, долучились загоны Я. Ворони і Менжинського, а

полковникові Семену (Корсунцю — ?) наказувалось йти «звичайною дорогою за другими»¹¹. Хоча, можливо, що це був підрозділ іншого Семена — майбутнього фастівського полковника, «віденського богатиря» Палія. Отже, і це питання залишається відкритим.

Тепер щодо висвітлення автором статті діяльності Стефана Куницького. К. Кочегаров вірно відзначає, що головною подією бойових дій в Україні та Молдавії у 1683 р. є похід на Молдавію правобережних козацьких полків. Однак в авторському прочитанні керівником цього війська виступає «шляхтич» Куницький. Так, і справді «гетьман його королівської милості Військ Запорозьких» і «військовий товариш Війська Запорозького» (у цьому статусі він виступав ще на початку 70-х рр. XVII ст.) С. Куницький походив з шляхетської родини та був nobilitований польським сеймом у 1672 р., але чи правомірно називати його тільки шляхтичем у випадку, коли сам Ян III Собеський, як пише автор, «в августі 1683 г. ...присвоил ему звание казацкого гетмана» (с. 635)?

На с. 641 мій опонент зазначає, що С. Куницький (якого вперто не хоче називати гетьманом) «опустошил Килию и Измаил», а на с. 642 читаємо, що «...его отрядам не удалось взять Килию и Измаил, как об этом писали Я. Виммер и Т. В. Чухлиб, основываясь на сообщениях турецких хроник. Польские источники, которыми пользовался Т. Урбанський, также не сообщают о взятии этих городов». Вважаємо, що свідчення турецьких хронік є більш правдивими, ніж польські джерела або ж «рассказы левобережных казаков Б. Лазарева и Микулая», на які посилається п. Кочегаров. До речі, польські джерела, зокрема, сам король Ян III Собеський у листі до шаха Персії від 10 лютого 1684 р., засвідчували про завоювання козаками Білгороду, Буджаку, Тягині, Килії та Ізмаїлу¹². Хоча, як ми знаємо, відносно Білгороду і Тягині це було перебільшенням — Куницький лише «опалив» ці турецькі фортеці.

Очевидно, що я й справді дещо помилився, коли зробив висновок щодо першого походу С. Куницького до Молдавії вже у вересні 1683 р. Підставою для цього слугували, по-перше, дві волюські «новини» (які, мабуть, все ж таки опиралися на чутки); по-друге, окремі листи, на яких не було вказано дати, або ж її було важко визначити (за змістом їх можна було віднести до вересня,

жовтня або ж листопада); по-третє, логіка розвитку подій в Україні (адже ще в липні Куницький звернувся до польського короля з пропозицією організації походу на Молдавію і Буджак, а в серпні його було призначено гетьманом) та Австрії (у першій половині вересня польські війська були під Віднем), а тому Куницький, на мою думку, у той же час мав проводити більш активні дії.

У своїй статті російський колега чотири рази поспіль (сс. 644, 646, 647, 656) наголошує на тому, що походу правобережних козаків до Тягині у вересні 1683 р. не могло бути, а я, на його думку, неправомірно послався на «новини» з Волощини. Він говорить, що «необходимо критически оцінювати содержащуюся в подобных “письмах”, “ведомостях” и “донесениях” информацию». Та поряд з цим і сам п. Кочегаров у своїх твердженнях постійно опирається на інформацію такого гатунку (посилання №№ 46, 47, 57, 58, 64, 65, 100, 105, 130 у примітках до статті). Окрім того, він неодноразово використовує ті спостереження польських істориків, які також були зроблені ними на основі «новин, писем, ведомостей и донесений».

Відсутність різнопланової джерельної бази щодо діяльності С. Куницького у період від часу проведення козацької ради (*consilium secretum*) у липні й закінчуючи вереснем 1683 р. не сприяє проведенню повноцінної дискусії навколо питання — був такий похід чи його не було. Чому, наприклад, якийсь з козацьких загонів не міг здійснити розвідувальний рейд до Тягині у середині вересня? Адже й сам автор на с. 632 згадує про те, що цього місяця відбулися сутички козаків з турками і татарами на Поділлі, а в Молдавії у цей час були значно ослаблені турецькі гарнізони. Таким чином, досить різка заява опонента щодо мого «авторського вымысла» ще одного походу Куницького не є достатньо аргументованою.

Щодо часу зайняття козаками С. Куницького міста Немирова, то, як на мене, це питання й сьогодні залишається дискусійним. Більшість істориків відзначає, що це трапилось у жовтні, а сам п. Кочегаров на с. 635 пише, що його захоплення відбулося в другій половині вересня — жовтні 1683 р. (с. 635). У своїх ранніх статтях я відзначав, що правобережний гетьман Куницький витіснив

І. Драгинича з Немирова наприкінці серпня, однак згодом погодився з тим, що цю подію треба датувати все ж таки вереснем¹³.

Очевидно, що пан Кіріл не досить добре ознайомився з текстом моєї статті про С. Куницького, яка була опублікована у першому випуску щорічника «Україна в Центрально-Східній Європі». Якби він це зробив добросовісно, то не звинувачував би мене у тому, що я «ошибочно датирую получение гетманской печати летом 1683 г.» (с. 646). При цьому він посилається на с. 321 вищезазначеної праці, де було написано таке: «...універсалом від 24 серпня 1683 р. призначив (Ян III Собеський — *Т. Ч*) С. Куницького гетьманом правобережного Війська Запорозького... Крім того король наказав виготовити гетьманську булаву і печатку з “гербом старожитнім України”¹⁴. Трохи згодом ці та інші клейноди вручив С. Куницькому королівський посланник Монкольський»¹⁵. Отже, польський король наприкінці літа лише наказав виготовити цю печатку, що була вручена гетьману пізніше, а не влітку. За неуважністю російського історика, яка спричинила до несправедливої критики, проглядається й намагання своєрідної монополізації ним права на висвітлення такого промовистого факту, як існування у 80-х рр. XVII ст. на Правобережжі «герба старожитнього України». Хоча тут К. Кочегаров, окрім моєї статті, використав ті ж самі архівні справи з фонду Оссолінських у Вроцлаві, які були нами опрацьовані ще в 1993 р.

І знову трохи про наукову етику або ж принципи написання історичних розвідок. На с. 653 п. Кочегаров відзначає, що «в январе (1684 р. — *Т. Ч.*) к нему (мається на увазі Ян III Собеський) были направлены казацкие послы — генеральный писарь Пяйковский и полковник Раецкий». При цьому автор цього речення забуває вказати на дослідника, який вперше ввів у науковий обіг інформацію про цю важливу для українсько-польських відносин того часу подію. Тому нагадаю, що у статті про С. Куницького на основі віднайденого в колекції Замойських (АГАД, Варшава) документу я на с. 326 зробив наступний висновок: «У лютому 1684 р. до Варшави прибуло інше козацьке посольство на чолі з генеральним писарем правобережного гетьманату Пяйковським і полковником Я. Дуніним-Раєцьким». Про цей факт жоден з дослідників,

окрім Т. Корзона (який називає генерального писаря «Пячковським») і мене, не згадував.

Нерозумінням важливої ролі українського козацтва у планах системи боротьби європейських країн проти Османської імперії виглядає такий висновок нашого колеги: «...действия казацких отрядов в Подолии носили разрозненный характер» (с. 656). Звернімося до хронології тогочасних подій, яку, до речі, досить добре висвітлив п. Кочегаров. Отже: **кінець вересня 1683 р.** — гетьман С. Куницький оволодів *Немировим*; правобережні козаки разом з польськими підрозділами атакували турецько-татарські сили під *Брацлавом*; **початок жовтня** — козаки здійснили напад на *Меджибіж*; полками Я. Кобиляна і О. Барабаша захоплені зайнятий турками *Чортків*, інший козацький загін здійснив напад на турецький підрозділ на чолі з Мустафа-агою, що рухався з *Язлівця* до *Кам'янця*; **перша половина жовтня** — козаки відвоювали у турків *Ягельницю* і *Гусятин*; **кінець жовтня** — військом С. Куницького атакований *Бар* і *Меджибіж*; **початок листопада** — С. Куницький захопив *Могилів* і *Ямпіль*, полк О. Барабаша допомагав хоругвам А. Потоцького в облозі *Язлівця*. Тут треба наголосити на тому, що Меджибіж, Бар і Язловець були адміністративними центрами санджаків у складі Кам'янецького еялету, а Могилів і Чортків, в свою чергу, центрами менших одиниць — нахій. Кожне з цих міст мало потужну фортецю, всередині якої знаходився чисельний турецький гарнізон. Для того, щоб дати оцінку, на нашу думку, спланованим (а не «разрозненным») діям козацтва Правобережної України, треба нагадати, що саме у **другій половині вересня** — **на початку листопада** відбувався післявіденський похід Яна III Собеського на території Угорщини. Якщо ж оцінювати військову спроможність підрозділів українського козацтва, то для порівняння можна навести приклад із відвоюванням польсько-австрійськими силами угорських фортець у турків. Центр еялету Османської імперії в Угорщині Буду оточували такі фортеці з турецькими гарнізонами, як Ершекуйвар, Егер, Варад, Темешвар, Сігетвар, Каніжа, Секешвехервар, Естергом і Хатван, з них у період 1683–1685 рр. були завойовані лише Естергом (до речі, за участю українського козацтва) і Ершекуйвар¹⁶. Тому не треба прини-

жувати значення військових дій козацтва щодо витіснення турків з Поділля.

Одним з найбільших недоліків статті «Участь українського козацтва в кампанії 1683 року проти Османської імперії» є те, що її автор у своїх висновках, на нашу думку, хоче применшити роль цього ж козацтва у вікопомних для Європи подіях. Для цього він використовує такий призабутий, але досить поширений у польській «козакофобській» історичній літературі кінця XIX — початку XX ст. прийом, як звинувачення українських козаків у грабіжництві: «...С. Куницький організував грабительський набег, пользуясь отсутствием крупных сил Буджацкой орды» (с. 650), «...учинил дерзкий набег...» (с. 656). На ці закиди окремих представників польської, а тепер і сучасної російської історіографії свого часу вже дали обґрунтовану відповідь українські історики, серед яких найбільш вдалими видаються зауваження відомого козакознавця С. Леп'явка. Зокрема, він писав, що «на війні завжди вбивають людей і знищують матеріальні цінності... Військові традиції Європи і Близького Сходу XVI–XVII ст. не лише не забороняли, але прямо включали в себе здобитництво як один з невід'ємних компонентів воєнних дій. Особливо жорстокими були звичаї християнсько-мусульманського прикордоння Європи, частиною якого було прикордоння українсько-татарське. Виключно грабіжницький характер татарських нападів накладав особливий відбиток на весь уклад життя українських земель. Тому козакування відразу включало в себе і пошук здобичі у татар і турків... Заробіток за допомогою шаблі у ворожих землях був традиційною складовою частиною військового стилю життя на прикордонні»¹⁷ Отже, військовий похід С. Куницького на території контрольованих Портою та Кримом Молдавського князівства й Буджацької орди традиційно включав у себе і здобуття «козацького хліба» й аж ніяк не був таким собі грабіжницьким набігом.

Зі слів нашого шановного опонента, можна зрозуміти, що Ян III Собеський не хотів, щоб С. Куницький залишив Молдавське князівство і здійснив похід до Північного Причорномор'я — на землі Буджацької орди (с. 650). Однак існує лист польського короля до українського гетьмана, який датується груднем 1683 р. Тоб-

то, Куницький отримав його вже тоді, коли перебував у поході. В ньому Ян III Собеський наказував гетьману: «...коли збуривши Буджак і Білгород не даси вийти з Волох ворогові і не дозволиш потіхи ханові і Дуці господареві, щоб не зробили ані найменшого кроку»¹⁸. Цей королівський лист підтверджує узгодженість дій С. Куницького та Яна III Собеського й заперечує висновок К. Кочегарова щодо їхнього «разного понимания целей похода».

Під час перебування підрозділів Куницького в Молдавії трапився цікавий епізод, а саме складення молдавськими військами Ш. Петричейку присяги королю Речі Посполитої та гетьману правобережного Війська Запорозького. Цитуючи документ про цю важливу подію, я відзначив, що «дана присяга засвідчувала бажання певної частини молдавського народу відмовитись від турецького протекторату й перейти під зверхність польського короля й українського гетьмана (?!)»¹⁹. Розділові знаки, які були вис- тавлені наприкінці цього речення, означали мої сумніви щодо саме такої оцінки цього акту. Приємно, що їх також поділяє і наш колега з Москви. Він стверджує, що у Кишиневі була виконана взаємна присяга молдавського та українського війська, й цитує іншу копію листа С. Куницького до А. Потоцького, де йшлося про цю подію: «...Військо Волоське в Кашеньові (тобто — Кишеневі) виконало Юрамент по службі Божій ЙКМ (його королівській милості) і Речі Посполитої, і нам Війську Короля ЙМ Запорозькому, яко теж запорозьке і Дунайське Волохам теж присягу виконало» (с. 647).

Суперечливим і малозрозумілим виглядає наступне твердження К. Кочегарова: «...казацкие отряды, участвовавшие в походе под Вену, были настолько немногочисленны, что даже тактическое значение их было невелико, тем не менее в свидетельствах современников — от разнообразных рукописных и “печатных” газет до известных мемуаров Я. Паска — сохранились яркие примеры ловкости, бесстрашия и воинского мастерства запорожцев» (с. 656). Так: і справді безпосередньо під Віднем, як вже згадувалося, билосся від 150 до 300 козаків. Однак у поході польсько-німецьких військ на турецькі фортеці Паркани, Остригом (Естергом) в Угорщині та Сецени (Щецин) в Словаччині, що було складовою

частиною віденської операції, взяли участь близько 5 тисяч (!) українців на чолі з полковниками М. Булигою, Я. Вороною, В. Іскрицьким, С. Корсунцем, С. Палієм, а також шляхтичами Я. Менжинським та Я. Мислішевським. Нагадаємо, що загальна кількість польської армії, за підрахунками польського історика М. Кукеля, складала 25 тисяч вояків²⁰. Отже, козацькі підрозділи не були «настолько немногочисельны», як в цьому намагається переконати нас К. Кочегаров.

Відносно «тактического значения» українських полків також можна подискутувати. Наприклад, безперечним є факт вдалої флангової наступальної операції козаків під час штурму Паркан 9 жовтня 1683 р. Сучасниками тих подій, зокрема, самими Яном III Собеським та австрійським імператором Леопольдом I, ця битва оцінювалася навіть вище, ніж історичний бій під мурами Відня²¹. Власне, чому спогади сучасників про воєнне мистецтво українських козаків не можна вважати доказом доцільності їхнього застосування у тактичних планах польського короля Яна III Собеського чи німецького генерала А. Караффи? «А вони (козаки — Т. Ч.) пішли так швидко, відважно і мужньо, що під димом опанували зараз не тільки передмістя і стодоли, але й першу палісаду і браму та заткнули в ній свої прапори з хрестами... і в усіх заслужили собі на велику славу...», — описував король перший штурм добре укріпленої Сеценської фортеці, який відбувся 15 листопада²².

Російський історик на сс. 643, 648 піддає сумніву мої висновки щодо оцінки походу гетьмана С. Куницького до Молдавії та Буджаку восени 1683 — на початку 1684 рр., які були такими: «Саме ця військова кампанія гетьмана С. Куницького отримала великий розголос у європейських країнах і ввійшла до анналів світової історії. Даний похід відбувся у руслі політики християнських монархів Європи по обороні від експансіоністських намірів Османської імперії... Козацькі сили мали стримувати союзників Порти, поки польська армія завершувала післявіденську операцію по витісненню турків із східноєвропейського регіону»²³. Заперечуючи, К. Кочегаров пише «Однако неправильно бы было подменить действительный результат молдавской кампании 1683 г. тем пропагандистским эффектом, который она вызвала в Европе...

утверждение украинского историка касательно ноябрьско-декабрьского похода С. Куницкого... также сомнительно хотя бы потому, что и польские, и немецкие войска в это время уже находились на зимних квартирах» (с. 648).

Скажіть, будь ласка, чи міг бути якийсь інший пропагандистський ефект від зайняття козаками у грудні 1683 р. Килії та Ізмаїлу, тобто потужних турецьких фортець в глибині території (як це уявлялося європейцями) ворога, який за три місяці перед тим майже не завоював австрійську столицю Відень? Стосовно справедливого твердження про знаходження польських і німецьких військ на зимових квартирах, то цей факт лише підтверджує наш висновок про стримування українським козацтвом турецьких сил на Правобережній Україні, Молдавії та Північному Причорномор'ї, поки армії Речі Посполитої та Австрійської імперії набиралися сил для наступних битв. Перефразовуючи сучасне армійське прислів'я: поки польські та німецькі солдати спали — війна українців з Османською імперією продовжувалася. До речі, військові дії з турками в Угорщині тривали протягом всього 1684 року, а її столицю Буду змогли взяти лише на початку осені 1686 р.

Насамкінець хочемо вказати на окремі важливі аспекти тогочасних подій, про які не було згадано паном Кірілом у своїй статті. Отже, ще у першій половині 1683 р. військова рада австрійського імператора розробила план (який наступного року втілювався трохи в іншому форматі) створення могутньої антитурецької коаліції, куди б окрім Польщі, Росії, Персії, Молдавії, Волощини й Трансильванії мала входити й Україна, репрезентована козацтвом. Весною того ж року Ватикан безпосередньо увійшов у стосунки з правобережним Військом Запорозьким. Та найбільшим прихильником залучення українських козаків до війни з Османською імперією був король Речі Посполитої Ян III Собеський. Після завершення військових операцій під Віднем та в Угорщині, де брало участь близько 5 тисяч українців, польський король планував за їхньою ж участю напасти на Стамбул. При цьому козацький флот мав атакувати турецьку столицю з боку Босфору. Згідно з планами країн, що утворювали європейську «Священну лігу», С. Куницький весною 1684 р. повинен був здійснити черговий по-

хід до окупованої турками Молдавії. Та з огляду на смерть правобережного гетьмана в березні, це намагався зробити його наступник А. Могила у травні того ж року²⁴.

Про вагомий внесок українського козацтва у боротьбу з турками в 1683–1684 рр. свідчили не тільки численні повідомлення у німецьких, польських, італійських, голандських, французьких, швейцарських тогочасних газетах. У самому Відні у 1683 р. було надруковано «летючий листок» з перекладеним на німецьку мову одним з варіантів знаменитого «Листа запорозьких козаків до турецького султана»²⁵. Коли до австрійської столиці надійшли відомості про перемоги козаків у Буджаку, папський нунцій звернувся до австрійського цісаря з пропозицією вшанувати цю подію відспівуванням у головному соборі Відня²⁶. Польський король у листі до папи римського сповістив західноєвропейський світ про визначну перемогу українських козаків та вказав на її значимість в обороні всієї Центрально-Східної Європи²⁷. Вже у 1684 р. австрійські художники відобразили зимовий похід С. Куницького у гравюрі під назвою «Зображення нападу козаків на чолі з гетьманом Куницьким спільно з валахами і молдаванами на татарів біля Дністра і перемога над татарами». На одному з малюнків, який зробив невідомий автор після віденської перемоги польсько-австрійських сил над турками, в алегоричному стилі було зображено монархів — «звитяжців Відня», а навколо них танцювали дівчата, які символізували визволені Україну, Угорщину, Хорватію та Венецію²⁸.

Підсумовуючи, можемо відзначити, що стаття російського історика, незважаючи на її недоліки, заслуговує на увагу наукової громадськості. Її автор доповнює доробок попередників та розкриває багато спірних моментів, що стосуються участі українського козацтва у боротьбі європейських народів проти османської агресії у другій половині 1683 — на початку 1684 рр. Сподіваємося, що наш молодший колега й надалі буде активно досліджувати історію України раннього модерного часу, а його праці сприятимуть здоровій конкуренції між російськими та українськими істориками.

- ¹Чухліб Т. Козацький устрій Правобережної України (остання чверть XVII ст.). — К., 1996; Його ж. Гетьмани і монархи. Українська держава у міжнародних відносинах 1648–1714 рр. — К., 2005; Він же. Чи вирішена проблема участі українських козаків у битві під Віднем 1683 року? // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. — Вип. 6. — К., Черкаси, 1997. — С. 84–94; Його ж. Гетьман С. Куницький у боротьбі Правобережної України та Речі Посполитої проти Османської імперії (1683–84) // Україна в Центрально-Східній Європі. — К., 2000; Його ж. Документи про фінансування козацьких полків Річчю Посполитою та Ватиканом у 80-х–90-х роках XVII століття // Український археографічний щорічник. Нова серія. — Вип. 7. — К., Нью-Йорк, 2002. — С. 342–344.
- ²Архів Головний актів давніх у Варшаві (далі — АГАД). — Ф. «Архів Замоїських», № 3036. — Арк. 252.
- ³Там само. — Арк. 261.
- ⁴Wójcik Z. Misja Bazylego Iskrzckiego do Kozaków w roku 1682 // States, Societies, Cultures. East And West. Essays In Honor Of Jaroslaw Pelenski. — New York, 2004. — S. 1189–1200; Мицик Ю. З джерел до секретної місії Василя Іскрицького 1682 року // Україна в Центрально-Східній Європі. — Вип. 5. — К., 2005. — С. 558–580.
- ⁵Павлищев Н. Н. Польская анархия при Яне Казимире и борьба за Украину — Т. 3. — СПб., 1878. — С. 82; Perdenia J. Stanowisko Rzeczypospolitej szlacheckiej wobec sprawy Ukrainy na przelomie XVII–XVIII w. — Wrocław, 1963; Wojcik Z. Jan Sobieski. 1629–1696. — Warszawa, 1994. — S. 599.
- ⁶Станіславський В. Запорозька Січ та Річ Посполита. 1686–1699. — К., 2004. — С. 21–22.
- ⁷Новосівський І. Деякі українські проблеми в світлі молдавської хроніки Йона Некульчі // Збірник на пошану професора, д-ра Олександра Оглоблина. — Нью-Йорк, 1997. — С. 346.
- ⁸Wimmer J. Wiedeń 1683. Dzieje kampanii i bitwy. — Warszawa, 1983. — S. 173.
- ⁹Новосівський І. Деякі українські проблеми... — С. 346–347; Еремия И. А. Молдавско-русские политические связи во второй половине XVII века. Диссертация... канд. ист. наук. — Кишинев, 1987. — С. 160.
- ¹⁰АГАД. — Ф. «Архів Публічний Потоцьких». — № 162. — Т. 1. — Арк. 49.
- ¹¹Listy do Marycenki. — Т. 2. — Warszawa, 1973. — S. 241; Helcel A. Listy Jana Sobieskiego do zony Maryi Kazimiery. — Kraków, 1860. — S. 156.
- ¹²Puekianiec L. Sobieski a Stolica Apostolska na tle wojny z Turcja (1683–1684). — Wilno, 1937. — S. 109.
- ¹³Чухліб Т. Українсько-молдавська персональна унія 1681–1683 років // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. — Вип. 11. — К., 2002. — С. 17.
- ¹⁴Бібліотека інституту ім. Осолінських у Вроцлаві, Відділ рукописів (далі — Осолін.) — Ф. 248/II. — Арк. 171.
- ¹⁵Там само. — Арк. 178.
- ¹⁶Гусарова Т. П. Австрийские Габсбурги в войне с османами в 1683–1699 гг. (от осады Вены до Карловицкого мира) // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII веке. — Ч. 2. — Москва, 2001. — С. 268.

- ¹⁷Леп'явко С. Формування світоглядних засад українського козацтва (поняття «козацького хліба» в останній третині XVI ст.) // Україна в Центрально-Східній Європі. Студії з історії IX–XVIII ст. — К., 2000. — С. 143–144, 156.
- ¹⁸Осолін. — Ф. 248/II. — Арк. 174.
- ¹⁹Чухліб Т. Гетьман С. Куницький у боротьбі Правобережної України та Речі Посполитої проти Османської імперії (1683–84) // Україна в Центрально-Східній Європі. — С. 322.
- ²⁰Kukiel M. Polski wysilek zbrojny roku 1683 // Kwartalnik Historyczny. — Т. 47. — Lwów, 1933. — S. 161–181.
- ²¹Гусарова Т. П. Указ. соч. — С. 260.
- ²²Цит. за: Німчук І. Українці і відсіч Відня 1683 р. — Львів, 1933. — С. 34.
- ²³Чухліб Т. Вказ. праця. — С. 321
- ²⁴Чухліб Т. Гетьмани Правобережної України в історії Центрально-Східної Європи (1663–1713). — К., 2004. — С. 191
- ²⁵Нудьга Г. На літературних шляхах (дослідження, пошуки, знахідки). — К., 1990. — С. 302–305
- ²⁶Крупницький Б. З історії Правобережжя 1683–1688 рр. // Праці історико-філологічного товариства в Празі. — Вип. 4. — Прага, 1942. — С. 5.
- ²⁷Pulkaniec L. Sobieski a stolica apostolska... — S. 23–24.
- ²⁸Widacka H. Jan III Sobieski w grafice XVII–XVIII wieku. — Warszawa, 1987. — S. 64–65.